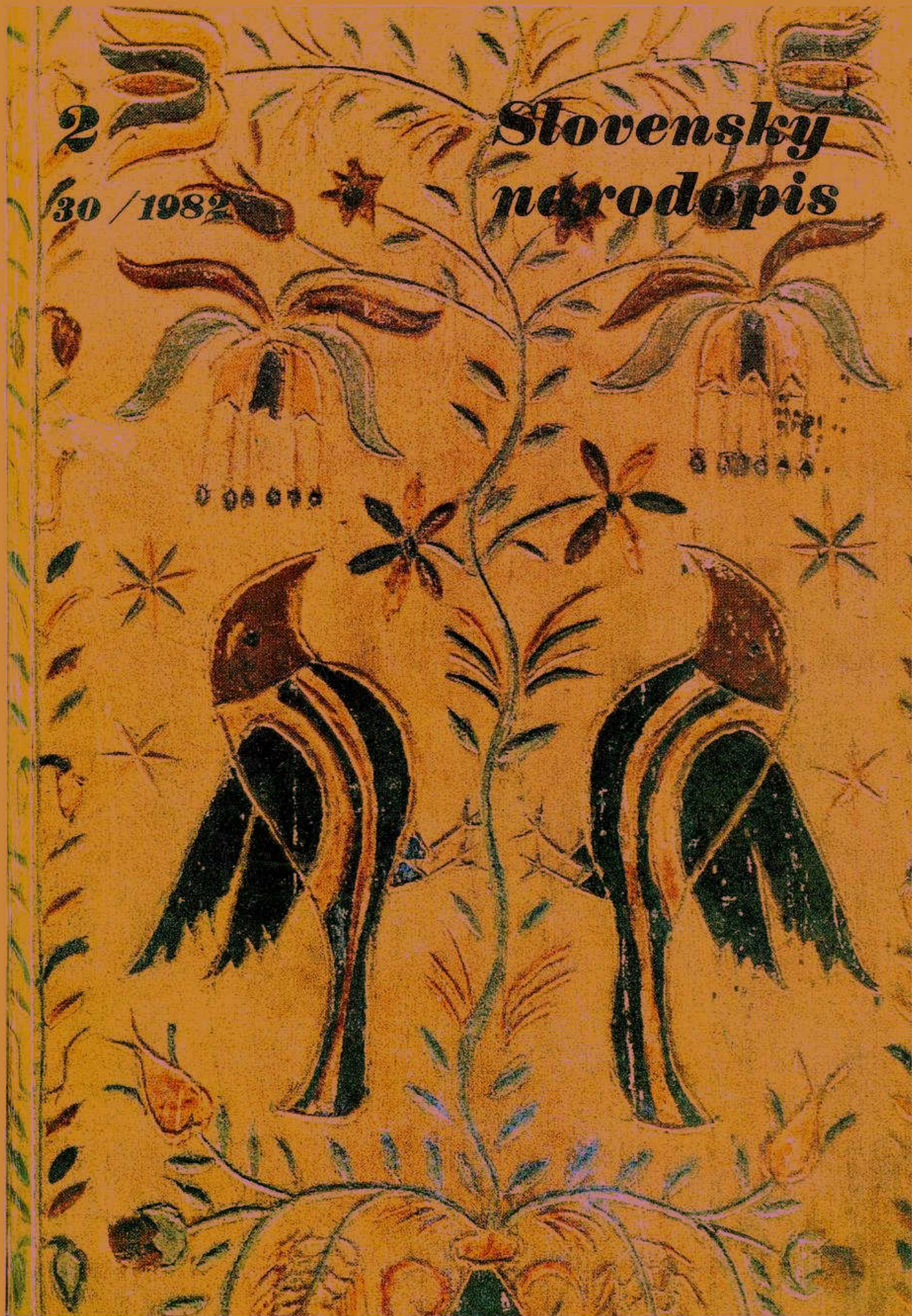

2

30 / 1982

*Slovensky
narodopis*

Na obálke: Piest ako dar z lásky. 1. strana: Detail. 4. strana: Celok. Zo zbierok Slovenského národného múzea v Martine. Foto J. Dérer

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

OBSAH

ŠTÚDIE

- Filová, Božena: Úvodom 165
- Urbančová, Viera: K 80. narodeninám PhDr. Jána Mjartana, DrSc. 167
- Luther, Daniel: K teoretickým východiskám štúdia tradície 177
- Jakubíková, Kornélia: Svadobné obyčaje ako výraz zmien rodinných a sociálnych vzťahov 187
- Feglová, Viera: Zmeny kolektívnych noriem v súčasnej vianočnej obradovosti 196
- Salner, Peter: K teoretickým problémom etnografického výskumu mesta 211
- Ratica, Dušan: Etnografické štúdium rodinnej výchovy 219
- Sigmundová, Marta: Vybrané problémy etnografického výskumu rodiny 229
- Krekovičová, Eva: K metodologickým otázkam výskumu stavu a vývinových tendencií súčasného piesňového repertoáru ľudových vrstiev 245
- Hlôšková, Hana: K otázkam štúdia štylizovaného ľudového rozprávačstva 255
- Langer, Jiří: Funkcie tradičných vokálnych prejavov pri zbere sena na Orave 269
- Pilátová, Viera: Na margo etnografického výskumu v robotníckej kolónii Trnavských automobilových závodov 301
- Podoba, Juraj: Vplyv dedičskoprávných noriem na ľudové obydlie moravsko-slovenského pomedzia 309
- Stoličná, Rastislava: Vývinové tendencie stravovacieho systému ľudových vrstiev na Slovensku 327
- Danglová, Olga: Estetický vzťah dedinského obyvateľstva k prírode 335
- Mann, Arne B.: Magické spôsoby privolávania manželského partnera v období masového vystaňovalectva do zámoria 349
- Štibrányiová, Táňa: Úloha morálky pri výbere manželského partnera v obci Veľké Zálužie 356
- Profantová, Zuzana: K dejinám kalendárovej literatúry pre ľud na Slovensku v 19. storočí 360
- Faltanová, Lubica: Trhy a jarmoky na Slovensku v minulosti a ich miesto v ľudovej kultúre 372
- Sopoliga, Miroslav: Národopisná expozícia v prírode vo Svidníku 379
- Maráky, Peter: Múzeum dediny juvýchodnej Moravy v Strážnici 384
- Apáthyová-Rusnáková, Zora: O činnosti seminára marxistickej metodológie pre mladých vedeckých pracovníkov pri Národopisnom ústave SAV 386
- Ratica, Dušan: Seminár Morálka v tradičnom ľudovom prostredí 387

MATERIÁLY — ROZHLADY

- Čukan, Jaroslav: Spôsob života rybár-polskej robotníckej kolónie v minulosti 286

DISKUSIA — GLOSÝ

К дискуссии о терминологических вопросах этнографического исследования семьи

Salner, Peter: Vývoj štruktúry kysuckej rodiny v 20. storočí 390

RECENZIE A REFERÁTY

Zborník Slovenského národného múzea LXXV, Etnografia 22, 1981 (Stanislav Horváth) 397

Autori príspevkov uverejnených v čísle 398

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Филова, Божена: Предисловие 165

Урбанцова, Вера: К 80-летию со дня рождения д-ра Яна Мьяртана, доктора наук 167

Лутер, Даниел: К теоретическим исходным положениям изучения традиций 177

Якубикова, Корнелия: Свадебные обычаи как выражение изменения семейных и социальных отношений 187

Феглова, Вера: Изменение коллективных норм в современной рождественской обрядности 196

Салнер, Петер: К теоретическим проблемам этнографического исследования города 211

Ратица, Душан: Этнографическое изучение семейного воспитания 219

Сигмундова, Марта: Избранные проблемы этнографического исследования семьи 229

Крековичова, Ева: К методологическим вопросам исследования состояния и тенденций развития в современном песенном репертуаре народных масс 245

Глошкова, Гана: К вопросам изучения стилизованного народного рассказывания 255

Лангер, Иржи: Функции традиционных вокальных проявлений при уборке сена на Ораве 269

МАТЕРИАЛЫ — ОБЗОРЫ

Чукан, Ярослав: Образ жизни в рибарпольской рабочей колонии в прошлом 286

Пилатова, Вера: По поводу этнографических исследований в рабочей ко-

лонии Трнавского автомобильного завода 301

Подоба, Юрай: Влияние наследственно-правовых норм на народное жилище на моравско-словацкой границе 309

Столична, Растислава: Тенденции развития системы питания народных слоев в Словакии 327

Данглова, Ольга: Эстетическое отношение сельского населения к природе 335

Мани, Арне Б.: Магические способы призывания супруга в период массовой эмиграции за океан 349

Штибраниова, Татьяна: Роль морали при выборе партнера в браке в деревне Вельке-Залужье 356

Профантова, Зузана: К истории календарной литературы для народа в Словакии в 19-м веке 360

Фалтянова, Любича: Рынки и ярмарки в Словакии и их место в народной культуре в прошлом 372

Сополига, Мирослав: Этнографическая экспозиция в природе в Свиднике 379

Мараки, Петер: Музей деревни Юго-Восточной Моравии в Стражнице 384

Апатиова-Руснакова, Зора: О деятельности семинара марксистской методологии для молодых научных работников при Институте этнографии САН 386

Ратица, Душан: Семинар „Мораль в традиционной народной среде“ 387

ДИСКУССИЯ — ГЛОССЫ

К дискуссии о терминологических вопросах этнографического исследования семьи

Салнер, Петер: Развитие структуры кисуцкой семьи в 20-м веке 390

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

Filová, Božena: Vorwort 165

Urbanová, Viera: Zum 80. Geburtstag des PhDr. Ján Mjartan, DrSc 167

Luther, Daniel: Zu den theoretischen Ausgangspunkten des Studiums der Tradition 177

Jakubíková, Kornélia: Die Hochzeitsbräuche als Ausdruck der Veränderungen in den sozialen und Familienbeziehungen 187

Feglová, Viera: Die Veränderungen der kollektiven Normen im gegenwärtigen Weihnachtsbrauch 196

Salner, Peter: Zu den theoretischen Problemen der ethnographischen Erforschung der Stadt	211
Ratica, Dušan: Ethnographisches Studium der Familienerziehung	219
Sigmundová, Marta: Ausgewählte Probleme der ethnographischen Erforschung der Familie	229
Krekovičová, Eva: Methodologische Fragen der Erforschung des Zustandes und der Entwicklungstendenzen im gegenwärtigen Liederrepertoires bei den volkstümlichen Schichten	245
Hlôšková, Hana: Zu den Fragen des Studiums des stilisierten volkstümlichen Erzählentums	255
Langer, Jiří: Die Funktionen der traditionellen vokalischen Äusserungen bei der Heuernte im Orava-Gebiet	269

MATERIALIEN — RUNDSCHAU

Čukan, Jaroslav: Die Lebensweise der Arbeiterkolonie in der Ortschaft Rybánpole in der Vergangenheit	286
Pilátová, Viera: Zur ethnographischen Erforschung in der Arbeiterkolonie der Automobilwerke in Trnava	301
Podoba, Juraj: Der Einfluss der erbrechtlichen Normen auf die volkstümliche Wohnstätte der mährisch-slowakischen Grenzscheide	309
Stoličná, Rastislava: Die Entwicklungstendenzen der volkstümlichen Nahrung in der Slowakei	327
Danglová, Oľga: Die Ästhetische Beziehung des Dorfbewohners zur Natur	335
Mann, Arne B.: Magische Arten des Herbeirufens des Ehepartners in der Periode der Massenauswanderung nach Übersee	349
Štibrányiová, Tatiana: Die Rolle der Moral bei der Auswahl des Ehepartners in der Ortschaft Veľké Zálužie	356
Profantová, Zuzana: Zur Geschichte der Kalenderliteratur für das Volk in der Slowakei im 19. Jahrhundert	360
Falfanová, Lubica: Märkte und Jahrmärkte in der Slowakei in der Vergangenheit und ihre Stelle in der Volkskultur	372
Sopoliga, Miroslav: Das Freilichtmuseum in Svidník	379
Mazáky, Peter: Das Freilichtmuseum des südöstlichen Mährens in Strážnica	384

A páthyová-Rusnáková, Zora: Über die Tätigkeit des Seminars der marxistischen Methodologie für junge wissenschaftliche Arbeiter im Ethnographischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften	386
Ratica, Dušan: Das Seminar „Die Moral im traditionellen volkstümlichen Milieu“	387

DISKUSSION — GLOSSEN

Zur Diskussion über terminologische Fragen der ethnographischen Forschung der Familie	
Salner, Peter: Die Entwicklung der Struktur der Familie in der Region Kysuce im 20. Jahrhundert	390

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

Filová, Božena: Foreword	165
Urbanová, Viera: 80 th Birthday of PhDr. Ján Mjartan, DrSc	167
Luther, Daniel: On the Theory Study of the Tradition	177
Jakubíková, Kornélia: Wedding Customs as an Expression of Changes in Family and Social Relations	187
Feglová, Viera: Changes of Collective Criteria in Contemporaneous Christmas Ceremony	196
Salner, Peter: Theoretic Problems of the Ethnographic Research of the City	211
Ratica, Dušan: The Ethnographic Study of the Family Education	219
Sigmundová, Marta: The Ethnographic Research of the Family: Chosen Problems	229
Krekovičová, Eva: The Research of the Present Song Repertory Among the People: Methodological Questions	245
Hlôšková, Hana: Questions of the Folk Narrators' Study	255
Langer, Jiří: The Function of Traditional Voice Expressions While Collecting the Hay in the Region of Orava	269

VARIOUS MATERIAL

Čukan, Jaroslav: The Way of Life in the Workers' Colony in the Village Rybánpole in the Past	286
Pilátová, Viera: The Ethnographic Research in the Workers' Colony Be-	

longing to the Car Factory in the Town Trnava	301	Fairs in Slovakia and Their Place in the Folk Culture in the Past	372
Podoba, Juraj: The Influence of Hereditary-Juridical Norms on the Folk Dwelling in the Moravian-Slovak Borderland	309	Sopoliga, Miroslav: Open Air Museum in the Town Svidník	379
Stoličná, Rastislava: Developing Tendencies of the Food System Among the People in Slovakia	327	Maráky, Peter: Open Air Museum of South-Eastern Moravia in the Town Strážnice	384
Danglová, Olga: The Aesthetic Relation of the Village Inhabitants Toward the Nature	335	Apáthyová-Rusnáková, Zora: The Activity of the Marxist Methodologic Seminar for Young Scientific Workers in the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences	386
Mann, Arne B.: Magic Ways of Calling Own Husband or Wife in the Period of Mass Emigrations into the Oversea Regions	349	Ratica, Dušan: The Seminar „Morals in the Traditional Folk Surroundings“	387
Štibrányiová, Tatiana: The Role of Morals When Choosing the Husband or Wife in the Village Veľké Zálužie	356	DISCUSSION	
Profantová, Zuzana: The History of the Almanac Literature for the People in Slovakia in the 19 th Century	360	Discussion About Terminological Questions of the Ethnographic Research of the Family	
Falfanová, Ľubica: Markets and		Salner, Peter: The Structure Development of the Family in the Region of Kysuce in the 20 th Century	390
		BOOKREVIEWS AND REPORTS	

VPLYV DEDIČSKOPRÁVNÝCH NORIEM NA ĽUDOVÉ OBYDLIE MORAVSKO-SLOVENSKÉHO POMEDZIA

JURAJ PODOBA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Pri skúmaní kultúrneho spoločenstva a interetnických vzťahov v ľudovom staviteľstve a spôsobe bývania stretávame sa s kultúrnymi formami spoločnými obyvateľstvu rôznych oblastí, rôzneho etnického pôvodu a príslušnosti. Ani hranice štátnych útvarov nedokázali vytvoriť hrádzu prenikaniu a vzájomnej výmene kultúrnych hodnôt. Na druhej strane tu objavujeme množstvo výrazných odlišností, regionálnych alebo lokálnych špecifik. Takúto situáciu nachádzame aj v oblasti moravsko-slovenského pomedzia. Ľud z oboch strán hranice je príbuzný rečou a kultúrou napriek tomu, že má odlišnú etnickú príslušnosť. Niektorými kultúrnymi prejavmi sa však navzájom odlišuje. A práve vo vidieckom staviteľstve a bývaní, či už tradičnom alebo súčasnom, existujú na oboch stranách moravsko-slovenského pomedzia napriek určitým zhodám aj výrazné odlišnosti.

Významným faktorom, ktorý pôsobil na vývin vidieckeho staviteľstva, boli dedičskoprávne zvyklosti pri rozdeľovaní rodinného nemovitého majetku. Tieto potom podmieňovali formy rodiny a sociálnu štruktúru obce, ktoré zasa pôsobili na domové dispozície a tým i na celkové sídelné usporiadanie obce. Pre skúmanie týchto problémov je vhodnou oblasťou moravskoslovenská kontakto-

zóna, pretože v českých krajinách bol už dávnejšie zaužívaný odlišný spôsob deľby rodinného nemovitého majetku ako na Slovensku, resp. v Uhorsku.

Objektom nášho výskumu danej problematiky boli obce Borský Peter na Záhorí v okrese Senica a obec Kostice na Podluží v okrese Břeclav. Obe lokality majú niektoré spoločné formálne znaky: prevažne poľnohospodársky charakter, rovnakú vzdialenosť od železnice a od hospodársko-kultúrneho centra, obe sú prifarené k susednej obci. Odlišujú sa však geografickou polohou, geologickým zložením pôdy a jej úrodnosťou, teda čiastočne spôsobom hospodárenia a zamestnaním obyvateľov, ekonomicko-sociálnou úrovňou a triednym zložením obyvateľov a napokon ich etnickým pôvodom.

Borský Peter bol v období Rakúsko-Uhorska súčasťou šaštínskeho panstva, administratívne patrila do Bratislavskej stolice. Do obdobia socialistickej kolektívizácie poľnohospodárstva malo pre hospodárstvo obce najväčší význam pestovanie konopí a dobytkárstvo. Keďže pôda nebola veľmi vhodná pre pestovanie obilia a nebolo jej dostatok, obyvatelia sa museli živiť rôznymi príležitostnými, zväčša nádenníckymi prácami. Sociálna diferenciácia v obci nebola výrazná. Bohatí obyvatelia boli prevažne

židovského pôvodu, čiže neroľníci. Za bohatého sa už pokladal sedliak, ktorý mal 8—10 ha pôdy a kone. Ale za sedliakov sa pokladali aj vlastníci 3—5 ha poľa. *Hoférov* bolo v obci málo, väčšinou mladí manželia. Sluhov mali maximálne 2—3 rodiny.

Kostice v minulosti patrili k lanžhotskému panstvu, od roku 1527 k panstvu breclavskému. Väčšia časť obyvateľov sa živila poľnohospodárstvom. Dobytkárstvo nebolo také významné ako pestovanie poľnohospodárskych plodín. V niektorých obdobiach sa tu pestoval aj vinič. Napriek tomu, že obec mala poľnohospodársky charakter, časť obyvateľov sa živila, alebo si privyrábala, nádennickou prácou. Sociálna diferenciácia bola v minulosti v obci výrazná. Obyvatelia sa podľa vlastníctva pôdy delili na *sedlákov*, *podsedníkov* a *chalupníkov*. *Sedláci* sa delili na *púllánikov*, ktorých boli v obci len 2—3 rodiny, a *štvrtlánikov*. Životný štandard a hospodárska úroveň bola v Kosticiach vyššia ako v Borskom Petri, čo sa výrazne prejavilo aj na charaktere ich staviteľstva.

V súvislosti s tradičným, ale aj súčasným obydľím v uvedených lokalitách bude nás predovšetkým zaujímať otázka, do akej miery odlišné dedičskoprávne zvyklosti podmienili vznik jeho diferencií a lokálnych špecifik.

„Poddanská usadlosť je podľa praxe v celej Európe celkom ako z hľadiska ekonomickej účelnosti, tak z hľadiska povinností voči vrchnosti, postupovaná až do 18. storočia tiež dedičsky ako celok. Až neskorší prírastok obyvateľstva a uvoľnenie poddanských pút v 19. storočí otvárajú dokorán dvere.“¹ Podstatou rozdielu v práve poddaného na usadlosť medzi českými krajinami a Uhorskom spočíva v tom, že v Čechách a na Morave bola väčšina poddaných sedliakov zakúpená, kým v Uhorsku tvorili prevažnú väčšinu tzv. nezakúpení sedliaci.

Uhorské poddanské dedičské právo odzrkadľovalo predovšetkým ekonomický záujem zemepána, aby mal na usadlosti hospodára schopného plniť feudálne povinnosti. Právna prax z prelomu 18. a 19. storočia sa opierala o Tripartitum III. tit. 30., pričom predmetom pozostalosti, a tým aj predmetom dedenia bolo len vlastnícke právo poddaného na investície a meliorácie.² V Uhorskom feudálnom poriadku nie všetci dedičia boli právne rovnako spôsobilí dediť a v pozostalosti sa robil významný rozdiel medzi zdedeným a poručiteľstvom nadobudnutým majetkom, medzi majetkom otcovským a materským, medzi hnutelnosťami urbárskymi a neurbárskymi.³ Tripartitum III., tit. 29. vyslovuje zásadu, podľa ktorej synovia a slobodné dcéry vstupujú rovnakým právom do otcovho hnutelného a nehnuteľného majetku. Ohľadne dcér vydatých za otcovho života sa hovorí, že zo zdedených hnutelností majú dostať čiastku podľa stavu v čase vydaja. Zemepanská prax túto zásadu zmenila a to najmä pri nehnuteľnostiach. Už v 18. storočí možno konštatovať ustálenú zásadu vylúčiť z dedenia nehnuteľností ženské potomstvo v prospech mužského. „Kolonikálny majetok majú dostať rovnakým dielom len synovia, prípadne ďalšie mužské potomstvo“.⁴ Až kapitalistické zákonodarstvo po roku 1848 zabezpečilo roľníkovi úplne buržoázne vlastnícke právo na usadlosť.

Pokiaľ siahla pamäť informátorov (do druhej polovice 19. storočia), bolo na Búroch zvykom dediť podľa reálnej delby hnutelného a nehnuteľného majetku. Každý potomok, resp. dedič, dostal rovnaký diel, *časťku*, a to bez rozdielu pohlavia. Majetok sa rozdelil až po smrti hospodára, v niektorých prípadoch až po smrti oboch rodičov. V dome ostal bývať zvyčajne najmladší syn alebo dcéra, resp. ten, ktorý sa posledný ženil. Ostatných súrodencov však musel z domu vyplatíť. Často sa stávalo, že po smrti rodi-

čov dom ostal prázdny. V takých prípadoch sa predal a peniaze sa rozdelili. Keďže majetok sa zväčša delil až po smrti rodičov, mladé rodiny boli nútené žiť spolu s rodičmi, v *hromadze*.⁵ Príslušníci takejto rozšírenej rodiny spoločne hospodárili aj sa stravovali, pričom deti museli odovzdávať rodičom zarobené peniaze. Častejšie sa však stávalo, že buď hneď alebo jeden — dva roky po svadbe hospodár vydal mladému páru kúsok poľa (*enem pod erteple*). Mladý pár potom býval väčšinou v prenájme, v *hoférske*m, a buď si zobral kus poľa do árendy, alebo sa živil nádenníckou prácou. Takáto situácia spôsobovala nespokojnosť, biedu a nakoniec aj vystahovalectvo mladých rodín.

Rozdiely v delení majetku spočívali v testamentárnej forme dedenia, v rozdielnej obľúbenosti detí rodičmi. Ak hospodár spísal testament, majetok sa previedol už za jeho života. Komu poručil dom, ten bol povinný opatrovať ho do smrti, preberal aj jeho dlhy a záväzky. Keď ostal len jeden rodič, často si syn alebo dcéra vymienili, že ak ho dopatrujú, dom pripadne im. Ak nebolo testamentárne prevedenie majetku dôsledne uskutočnené, stávalo sa, že deti sa odmietali starať o rodičov, prípadne mali rodičia podradné postavenie v rodine nového hospodára. Preto väčšina ľudí volila radšej prvý spomínaný spôsob delby majetku.

Reálna delba majetku medzi všetkých potomkov spôsobovala jednak veľké rozdrobovanie pôdy a jednak to, že domy a hospodárske staviská prechádzali do vlastníctva rôznych rodín. Ťažko by sa našiel na Búroch človek, ktorý by mohol povedať, že jeho rodina žije v určitom dome niekoľko generácií. Situáciu skomplikovala aj príbuzenská, hospodárska a spoločenská zviazanosť s druhou búrskou dedinou, s Borským Mikulášom. Množstvo Mikulášanov malo polia v katastri Petra, prípadne sa tam po svadbe alebo zdedení či kúpe domu od-

stahovali. Podobne to bolo aj u Petranov. Tento systém delby majetku spôsobil, že v jednom dome žilo a hospodárilo niekoľko rodín často až do smrti otca — hospodára. Na druhej strane je charakteristická túžba osamostatniť sa hospodársky aj rezidenčne. Preto je pre obec príznačné oddelené bývanie starých ľudí, často aj ich osamelosť. Reálna delba majetku spôsobila, že v obci nebolo výrazné sociálne rozvrstvenie, i keď, pravdaže, rozdiely tu boli. Táto relatívna rovnosť sa prejavovala v celkovom spôsobe života, aj v staviteľstve a spôsobe bývania. V súčasnom období, pri podstatne zlepšených zárobkových a stavebných možnostiach, sa väčšina mladých rodín usiluje osamostatniť, postaviť si vlastný dom, a to čo najskôr po svadbe. Ak rodičia bývajú spoločne s rodinou syna alebo dcéry, vždy spoločne hospodária alebo sa stravujú. Presnejšie povedané, rodičia ich vlastne živia, pretože deti buď šetria na dom alebo ho stavajú.

V českých krajinách bola situácia dosť odlišná. Bolo zaužívané, že ak nebolo možné usadlosť rozdeliť bez nebezpečenstva ohrozenia vrchnostenských a zemských dávok, bolo vrchnosti ponechané právo prepožičať usadlosť najspôsobilejšiemu z dedičov, ktorý musel ostatným vyplatiť cenu ich dedičských podielov. Tieto nariadenia vychádzali z obyčajov zachovávaných dovtedy v Čechách, že usadlosť prechádzala na najmladšieho syna, prípadne na toho, ktorého si vrchnosť vybrala. Ak hospodár neumrel v mladšom veku, prevádzala sa usadlosť veľmi často na dospelé deti i za otcovho života. Dôvodom takéhoto postupu bola staroba hospodára a jeho znížená pracovná schopnosť. Preto syn preberá hospodárstvo a starý hospodár odchádza na odpočinok, zaistuje si pokojnú starobu výmenkom.⁶ Väčšinou sa majetok delil len medzi deti, niekedy sa však s nimi rovnako delil sám odstupujúci hospodár, inokedy si ponechal určitú čiastku

odlišnú od výšky dedičského podielu.⁷ Patentom Jozefa II. z roku 1781 bolo povolené usadlosť podľa vlastného uváženia dať do zástavy, predať alebo zadĺžiť až do dvoch tretín hodnoty. Tiež bolo uzákonené voľné delenie majetku. Ak odstupujúci hospodár sám ináč neustanovil, mala sedliacka usadlosť podľa patentu z roku 1787 pripadnúť najstaršiemu synovi.

I po roku 1848 ostali v platnosti niektoré ustanovenia, obmedzujúce právo sedliaka na usadlosť, najmä zvláštne predpisy o dedičskej postupnosti a nariadenia smerujúce proti slobodnému a prílišnému zadlžovaniu usadlosti. Zákon dával možnosť voľne nakladať s pozemkovým majetkom, za živa ho akýmkoľvek spôsobom scudzíť alebo odkázať. Roku 1889 vyšiel zákon, ktorý zaviedol pre roľníkov strednej veľkosti zvláštne predpisy o udeľovaní dedičstva. Usadlosť sa za života hospodára mohla voľne rozdeliť. Ak k tomu nedošlo, mala pripadnúť len jednému z oprávnených dedičov, ktorý bol povinný spoludedičom vyplatiť dedičské podiely podľa úradne stanovenej ceny. Podľa zemských zákonov z roku 1907 mali prednosť mužskí dedičia pred ženskými.

V Kosticiach bolo pôvodne zvykom odovzdávať nemovitý majetok najstaršiemu synovi, ktorý musel vyplatiť ostatných dedičov bez rozdielu pohlavia. Na prelome storočia už usadlosť pripadala najmladšiemu synovi, resp. tomu, ktorý sa oženil ako posledný. Odstupujúci hospodári si vymieňovali od dedičov byt, obilie, drevo, potraviny a pod. Nechávať si kus poľa bývalo veľkou zriedkavosťou, a to len u najbohatších sedliakov, t. j. *púllánikov*, ktorých bolo v obci veľmi málo. Tieto dedičské zvyklosti vyvolávali v minulosti v rodinách rozbroje. Vyplatení dedičia sa cítili ukrivdení, pretože vyplatená čiastka nebola reálnym podielom z usadlosti. Tým, že prestali byť *sedlákmi* a stávali sa *chalupníkmi*, klesali aj v spoloč-

skom rebríčku. Živili sa prevažne nádenníckou prácou. Usadzovali sa na okrajoch dediny, kde si budovali oveľa skromnejšie príbytky, ako boli tie, v ktorých vyrástli. Ukrivdeným sa však cítil aj dedič, pretože vyplatiť súrodencov znamenalo dlhé roky drief a odtrhať si od úst. V mnohých prípadoch sa cítili ukrivdení aj odstupujúci hospodári, pretože stratili právo disponovať s majetkom a rozhodovať v rodine. Na druhej strane im nastupujúci hospodár — syn so svojou rodinou vyčítal veľké množstvo poľnohospodárskych produktov, ktoré si vymienili. Tento spôsob delby nemovitého majetku spôsobil, že každá rodina sa delila hneď po svadbe najstaršieho, resp. najmladšieho syna, prípadne dcéry. Dedič usadlosti žil spolu s rodičmi, ktorých musel do smrti živiť. Ostatní súrodenci odchádzali z domu. V dôsledku takejto delby boli v Kosticiach veľmi výrazné sociálne rozdiely. Proces sociálnej diferenciacie ďalej postupoval.

Po druhej svetovej vojne sa spravidla hnuťelný a nehnuťelný majetok delil rovnakým dielom. Dom pripadol zväčša najmladšiemu súrodencovi, resp. tomu, kto posledný vstúpil do manželstva. Tomu ale pripadla povinnosť doopatrovať rodičov. Inštitúcia *výminky* sa udržala až do súčasnosti. Dnes za podstatne zmenených ekonomických podmienok však už prestáva byť pravidlom. Nastupuje tu trend rezidenčného osamostatňovania sa mladých manželov.

V pôdorysnom vývoji a sídelnom usporiadaní oboch obcí sa výrazne prejavili rozdiely v ich sociálnej štruktúre. Borský Peter je hromadnou obcou. Intravilán tvorili obytné domy, prípadne chlievy a stodoly, a maštale boli umiestnené v humnách za obcou. Domy v dedine vytvárali spoločné dvory, výminky boli veľmi zriedkavé. V jednom dvore bolo aj sedem domov. Spoločenská a hospodárska štruktúra obce sa neodrazila v jej sídelnom usporiadaní. V jed-

nom dvore bývali spolu rôzne sociálne vrstvy.

V Kosticiach, ktoré sú ulicovkou s uzavretou odkvapovou zástavbou, je situácia odlišná. Spoločenská a hospodárska štruktúra obce sa výrazne odrazila v jej rozvrhnutí. Stred obce, nazývaný Dédina, obývali *sedláci*. Podsednícke rodiny obývali tzv. *podsednícky rádek*, nazývaný Ulička. *Chalupníci* obývali okrajové ulice obce, prípadne ich chalupy vytvárali zhľuky. Najchudobnejší ľudia bývali, a dodnes bývajú, v časti zvanej Kopčany. Je to veľký zhľuk chalúp na svahu pod cestou smerom k Lanžhotu. V 20. rokoch 20. storočia si pri tejto ceste postavili svoju ulicu železničiar. V súčasnosti sa v sídelnom usporiadaní oboch obcí nedá presne sledovať ich sociálne rozvrstvenie.

Obydlie človeka vždy zodpovedalo hospodársko-spoločenskému stupňu, na ktorom sa nachádzal, jeho spôsobu života a forme jeho rodiny, resp. súžitia jednotlivých generácií v ňom. Platí to predovšetkým o pôdorysnej dispozícii tradičného domu a čiastočne aj o jeho orientácii k riadiacej komunikácii. Ako sme už spomenuli, dedičskoprávne predpisy a zvyklosti mali na pôdorysný vývoj domu dvojaký vplyv — nepriamy, t. j. determinovali hospodársko-spoločenskú diferenciaciu, a priamy. V oboch obciach bolo terénnym výskumom zachytených niekoľko vývojových typov domov. Každý typ (alebo skupiny vývojových typov) bol v určitej dobe obývaný určitou sociálnou vrstvou obyvateľov dediny.

Intenzita využívania jednotlivých miestností — Kostice (1981, v ‰)

názov miestnosti		rodičia	starí rodičia	deti	iné osoby
obývacia izba	denne	65	20	55	10
	vo sviatok	10	5	5	5
kuchyňa	denne	90	35	60	
spálňa 1	denne	75	5	10	
spálňa 2	denne	5	20	5	
	vo sviatok				5
detská izba			5	50	
komora	denne	40	20	15	
veranda	denne	40	15	25	5

Najrozšírenejším typom domu v 19. a v prvej polovici 20. storočia bol v Borskem Petri trojdielny dom. Bol obydlím stredných a bohatších vrstiev roľníkov (sedliakov) a remeselníkov. Je pravdepodobné, že u najbohatších sa vyskytoval trojdielny dom nerozvinutý už v 18. storočí. Tento domový typ sa v relatívne veľkom množstve zachoval do súčasnosti. V obci sa však dodnes udržal aj dvojdielny dom. Do 20. storočia pretrval ako obydlie chudobných, dodnes ako obydlie starých, väčšinou opustených ľudí. Dvojdielny dom nerozvinutý (obr. 1, 2) sa udržal najmä v spoločných dvo-

roch. Lokálnym špecifikom Borského Petra bolo niekoľko dvojdielných domov rozvinutých aj nerozvinutých, ktoré vznikli z *voškuchlí*, maštali a *okolov* ako núdzová forma v dvadsiatych rokoch 20. storočia v súvislosti s osídľovaním humien mladými rodinami (obr. 3, 4). Spolu s procesom funkčnej premeny humien, resp. ich začleňovania do trvale obývanej časti intravilánu, postupovala aj ich likvidácia a výstavba normálnych domových typov.⁹ Najrozšírenejší v 19. a prvej polovici 20. storočia bol v obci trojdielny dom nerozvinutý — komorový typ (obr. 6) a trojdielny dom neroz-

názov miestnosti		rodičia	starí rodičia	deti	iné osoby
obývacia izba	denne	42,4	6	42,4	
	v nedeľu	9	9	6	3
	vo sviatok	27,2	6	18	3
kuchyňa	denne	81,8	12	57,5	
	denne	72,7	6	36,3	
	v nedeľu	3			
spálňa 1	vo sviatok	3			
	denne	9	3	9	3
	v nedeľu		3		
detská izba	denne	15	3	50	
	denne	42,4	18	33,3	3
letná kuchyňa	denne	78,7	15	42,4	
komora	denne	48,4	6	36	
veranda	denne				

vinutý (obr. 7). Oba majú symetrický pôdorys. Zriedkavý je typ trojdielneho domu nerozvinutého chodbového (obr. 8). Častejšie sa vyskytuje trojdielny dom rozvinutý s predelenou izbou (obr. 9). Trojdielny dom rozvinutý chodbový — s predelenou kuchyňou (obr. 10) je atypický, nevznikol v obci postupným vývojom, ale bol prenesený zvonku. Štvordielny dom sa objavuje až v 20. storočí. Pôvodne bol obydlím bohatých sedliakov a remeselníkov. Nové priestory vznikali pridávaním a delením a tiež prístavbami smerom do dvora. Má väčšinou *gánek*, ktorý sa v päťdesiatych rokoch zasklieva, čím vzniká veranda. Ide o typy štvordielneho domu nerozvinutého (obr. 11), štvordielneho domu rozvinutého (obr. 12) a štvordielneho domu nerozvinutého s *voškuchlou* (obr. 13).

Všetky uvedené formy tradičného domu sú orientované štítom ku komunikácii. Štítová orientácia domov bola nevyhnutnosťou, pretože zástavbu obce v minulosti tvorili spoločné dvory. Jednotlivé rady domov boli od seba oddelené dvormi. Súdiac podľa polohy domu č. p. 1283 (obr. 1) orientácia domov v okrajových častiach *dzedziny* bola uvoľnenejšia, nepravidelná. V dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia sa

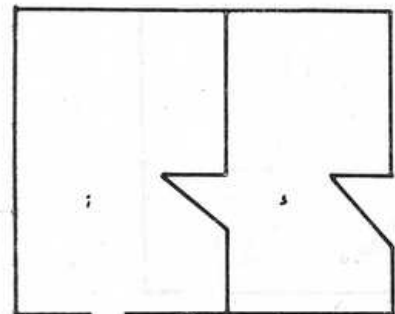
objavuje trojdielny dom chodbový s prejazdom (*dom pod bránu*, a *podbránu*), ktorý má odkvapovú orientáciu (obr. 14). Je atypický, nevznikol v lokalite vývojom, ale bol prinesený zvonku. Tieto domy si dávali stavať bohatí sedliaci, alebo bohatí ľudia, ktorí sa vrátili z Ameriky.

V Kosticiach sa domové typy silne variovali, čo bolo spôsobené sociálnymi rozdielmi. Pre Kostice, kde sa hospodárske priestory pripájajú hneď za obytné, je charakteristická zmena funkčnosti priestorov. Ide o prestavbu hospodárskych priestorov na obytné. K tomuto procesu dochádza najmä po socialistickej kolektivizácii poľnohospodárstva, kedy sa väčšina hospodárskych budov prestáva používať. Obytný trakt sa takto rozširuje na úkor hospodárskeho. Vzniká preto množstvo dispozičných foriem, odlišujúcich sa predovšetkým počtom a funkciou miestností vo dvorovom trakte. V obci prevažuje odkvapová orientácia domu. Štítovú orientáciu majú len najstaršie vývojové typy alebo pauperizované formy mimo vývojového radu, ktoré sa nachádzali, a aj dodnes sa nachádzajú len v určitých častiach obce ako obydlia najchudobnejších ľudí.

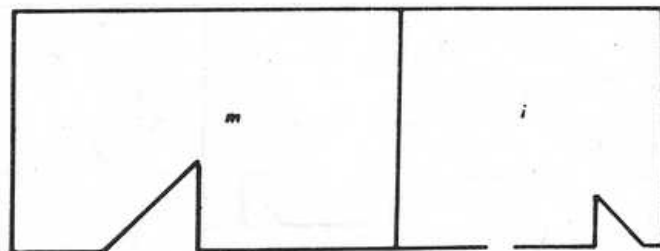
Najstarším, dodnes zachovaným vý-

Legenda:

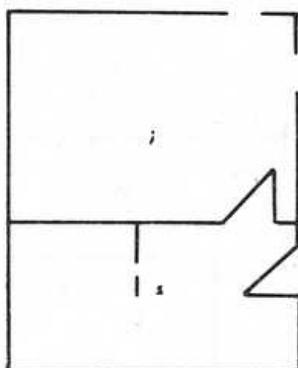
i – izba, hi – hrubá izba, iz – izbétka, pi – predňá izba, zi – zadňá izba, s – síň, si – síňka, k – kuchíň, ko – komora, m – maštál, ma – maštálka, š – šopa, g – gánek, gaňk, ch – chlív, vo – voškuchla, lk – letňá kuchíň, zk – zimňá kuchíň, v – vrátnica, návratí, pa – paža, p – predsíňka, og – otvřítí gaňk

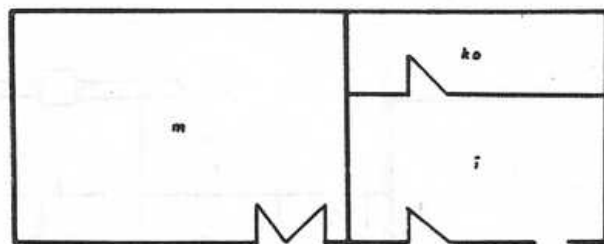
Obr 1

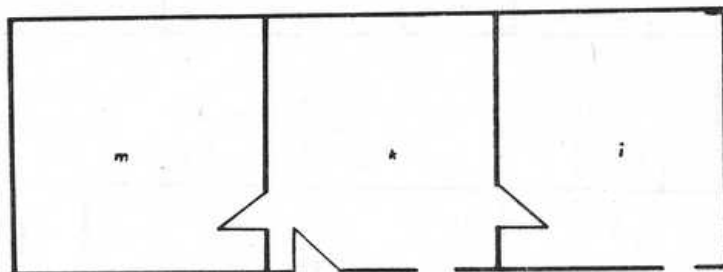
Obr 3

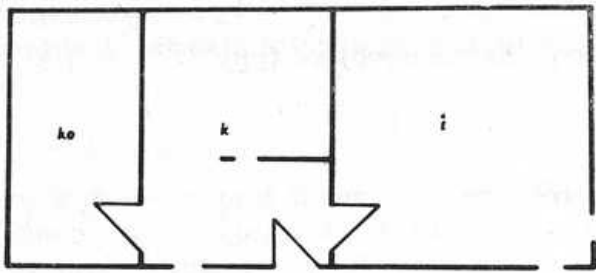
Obr 2

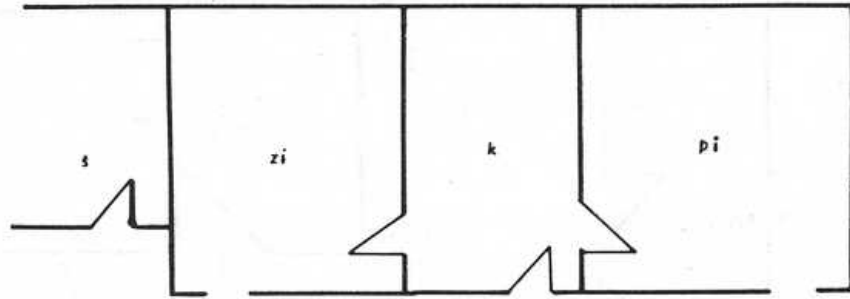
Obr 4

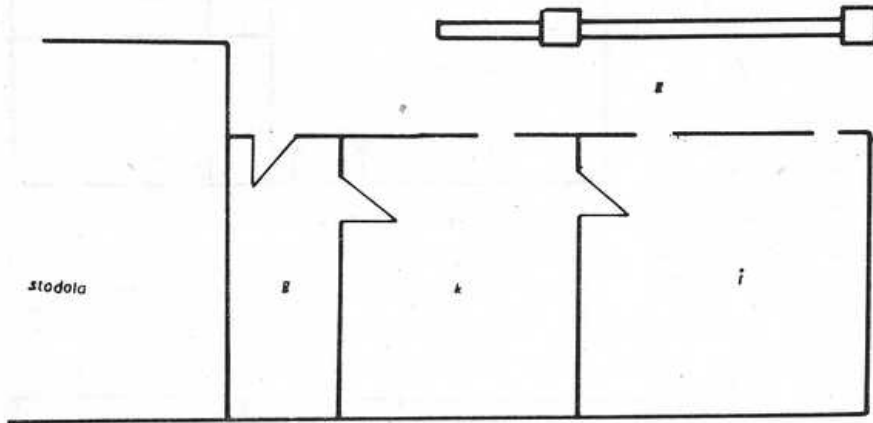
Obr 5

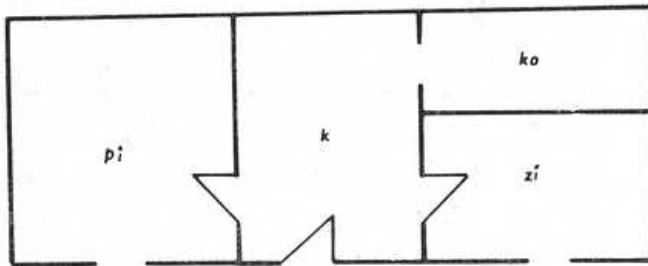
Obr 6

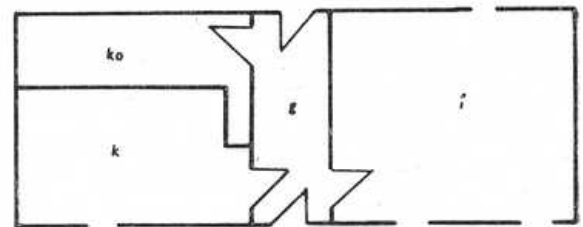
Obr 7

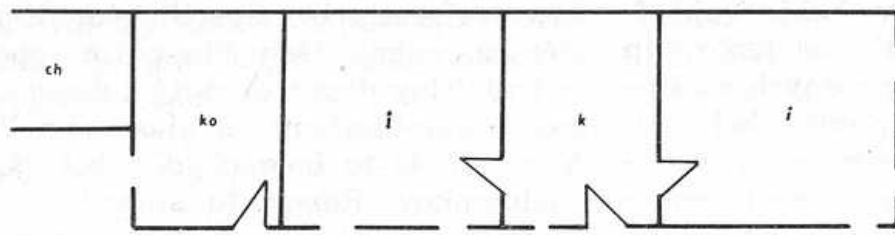
Obr 8

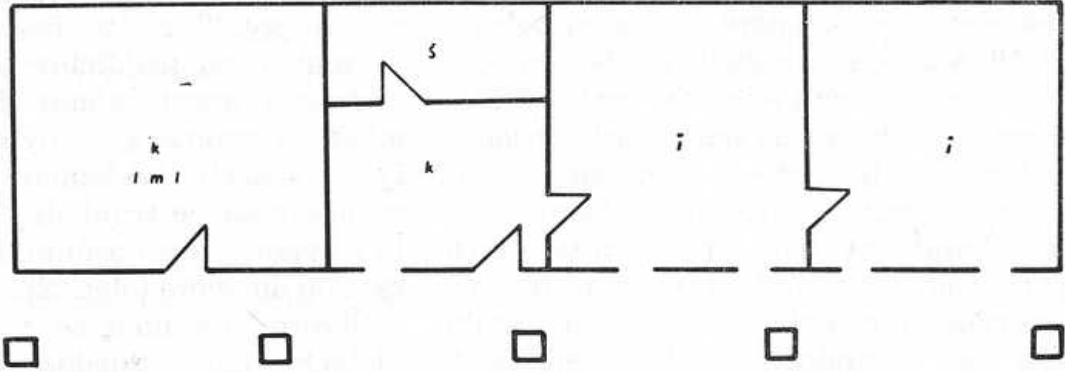
Obr 9

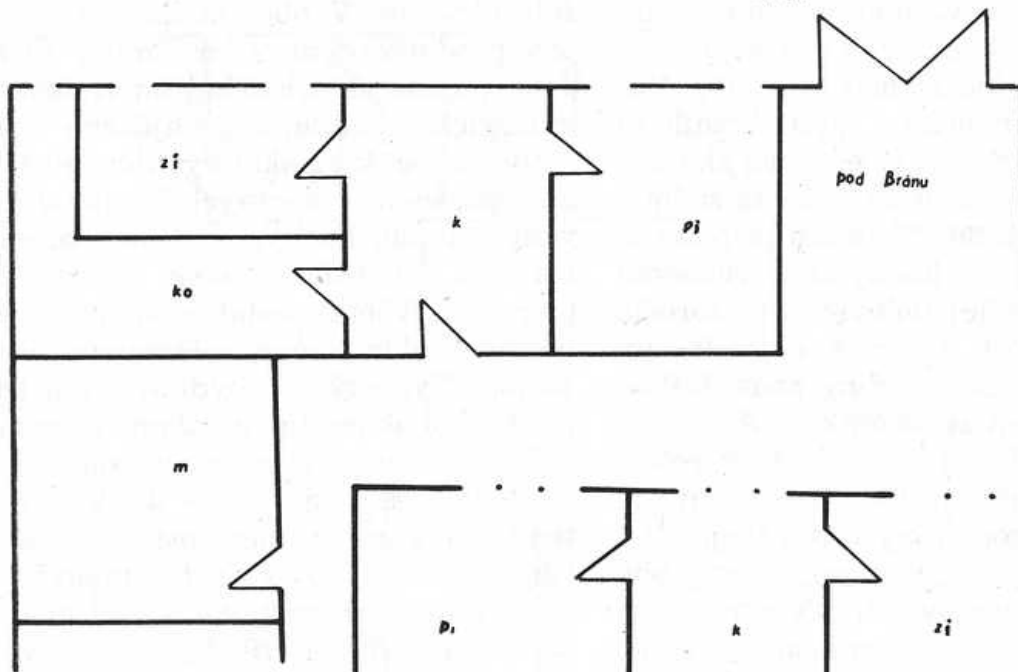
Obr 10

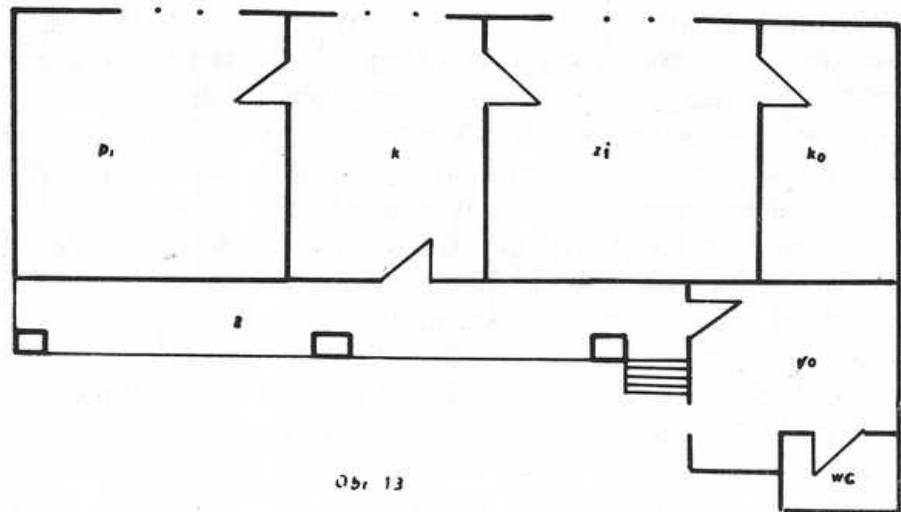
Obr 11

Obr 12

Obr 14

Obr 13

vojovým typom domu v obci je trojdielny dom.¹⁰ V minulosti bol tento typ najrozšírenejší, avšak v rôznych variantoch. Vznik týchto variantov bol podmienený jednak diferencovanou sociálnou skladbou, jednak postupnou premenou štítovej orientácie na odkvapovú. Najjednoduchším typom je trojdielny dom nerozvinutý — komorový typ so štítovou orientáciou (obr. 15). Pôvodne bol obývaný sedliakmi, v druhej polovici 19. storočia a začiatkom 20. storočia bol obydľím chudobných vrstiev. Dodnes sa zachoval už len v častiach obce v Kopčanoch, často v pozmenenej podobe, obývaný najchudobnejšími ľuďmi. Trojdielny dom nerozvinutý — so zahnutou (pravouhlou) sieňou, má už odkvapovú orientáciu (obr. 16). Tento typ bol pôvodne obydľím sedliakov. Koncom 19. a v prvej tretine 20. storočia ho obývali už stredne bohatí chalupníci. Rozvinutým variantom tohoto typu bol trojdielny dom rozvinutý s prehradenou pravouhlou sieňou (obr. 17). Varianty spomínaného typu vznikajú v závislosti od toho, či sieň slúži ako kuchyňa, alebo či kuchyňa je už za zadnou sieňou (*predsienkou*). V tomto prípade sa komora stavia za kuchyňu s vchodom z dvora. V druhej polovici 19. storočia a začiatkom 20. storočia obývali typ s predelenou sieňou rodiny *podsedníkov* a chudobnejších *štvrtlánikov*. Ako chalupnícke obydlie sa do tridsiatych rokov 20. storočia zachoval trojdielny dom nerozvinutý — komorový typ a trojdielny dom rozvinutý — komorový typ, oba odkvapovo orientované. Typom s už úplne odkvapovou orientáciou je trojdielny dom rozvinutý — s tromi miestnosťami do ulice, ktorý má niekoľko variantov (obr. 18, 19). V 19. storočí bol obydľím sedliakov. Stal sa nadhlo základným typom, z ktorého sa vychádzalo až do šesťdesiatych rokov 20. storočia, pochopiteľne s mnohými obmenami. Uplatnenie tohoto typu v rozhodnej miere podmienilo vznik uzavretej od-

kvapovej zástavby. Špecifickým dispozičným, najmä však situačným typom je trojdielny dom rozvinutý s dvoma až tromi miestnosťami do ulice (obr. 20). V minulosti to bolo obydlie bohatších chalupníkov. Rozvinutú štítovú orientáciu má trojdielny dom rozvinutý s jednou miestnosťou do ulice (obr. 21). Staval sa v dvadsiatych rokoch 20. storočia, zväčša pre robotnícke (chalupnícke) rodiny. Také isté časové aj sociálne zaradenie má trojdielny dom rozvinutý s dvoma miestnosťami do ulice. Najmladším typom stavaným v štyridsiatych rokoch, väčšinou ako obydlie remeselníka, je trojdielny dom rozvinutý s dvoma miestnosťami do ulice a s verandou do dvora (obr. 22).

Štvordielny dom sa vyvinul z trojdielneho ako dôsledok rastu životnej úrovne, najmä u sedliakov, neskôr prípadne remeselníkov a kvalifikovaných železničiarov. V obci sa dodnes nachádza predovšetkým v rozvinutej forme. Jeho najcharakteristickejším znakom je existencia *gaňku*, spájajúceho dvor s ulicou. *Gaňk* vznikol vývojom zo siene po odstránení otvorených komínov a po vzniku teplej kuchyne. Štítovú orientáciu má štvordielny dom nerozvinutý (obr. 23). Všetky ostatné štvordielne a päťdielne domy majú odkvapovú orientáciu. Typickým obydľím sedliackych rodín bol štvordielny dom rozvinutý s dvoma miestnosťami a *gaňkom* do ulice (obr. 24). Zriedkavo sa vyskytuje tento typ s tromi miestnosťami do ulice. Obydlím sedliakov v druhej polovici 19. storočia a chalupníkov v prvej polovici 20. storočia je štvordielny dom rozvinutý s *gaňkom* a *otevritým gaňkom*, predelenými kuchyňou (obr. 25). Chalupníckym obydľím z prelomu storočia je štvordielny dom nerozvinutý s dvoma miestnosťami a sieňou do ulice (obr. 26). Jeho obmenou je typ, kde došlo k premene *siene* na *gaňk*. Staval sa v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Z konca päťdesiatych rokov 20. storočia pochádza

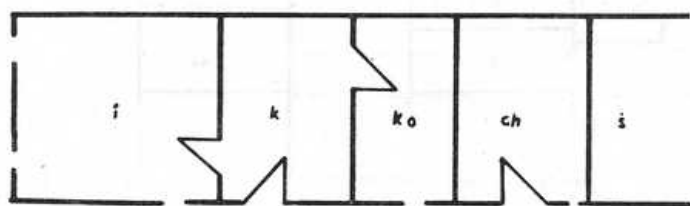
štvdordielny dom rozvinutý s verandou, ktorý je najmladším typom tohoto vývojového radu (obr. 27).

Päťdielne domy sa v obci vyskytovali zriedkavo. Obývali ich rodiny najbohatších sedliakov, *púllánikov*. Boli podmienené najmä šírkou púllánického pozemku. Mali vždy odkvapovú orientáciu. Dodnes sa nezachovali. Reprezentovali ich dva dispozičné typy. Päťdielny dom rozvinutý s dvoma miestnosťami a sieňou do ulice bol rozvinutý a komuni-

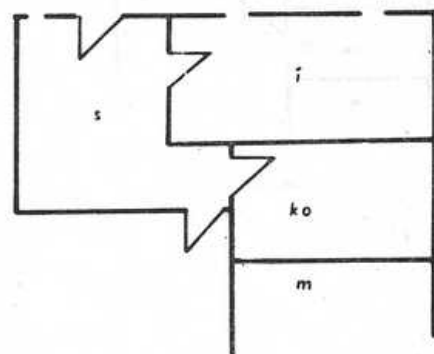
kačne prepojený najmä do dvora (obr. 28). Päťdielny dom rozvinutý s tromi miestnosťami, *gaňkom* a *výminkou* do ulice bol najrozvinutejšou formou domu v Kosticiach (obr. 29). Z naznačeného vývinového radu sa vymykajú niektoré chalupnícke domy, ktoré vznikli najmä delením a pridávaním nových priestorov smerom do dvora. Ide o dvoj- až štvordielne domy nachádzajúce sa v časti obce, v Kopčanoch. Pre veľkú variabilitu sú ťažko zatriediteľné.

Obr. 15 – 29

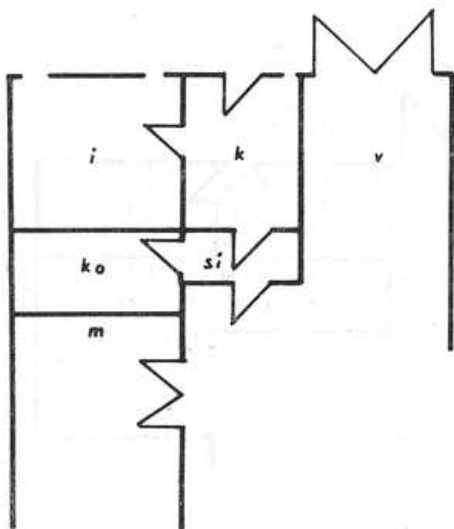
Pôdorysný vývoj tradičného domu v Kosticiach. Hlavné vývojové typy

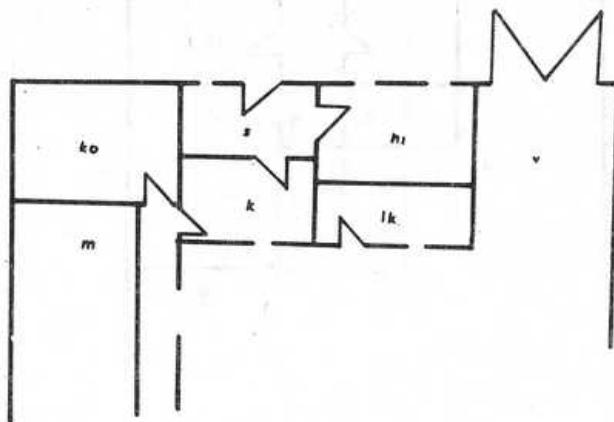
Obr 15

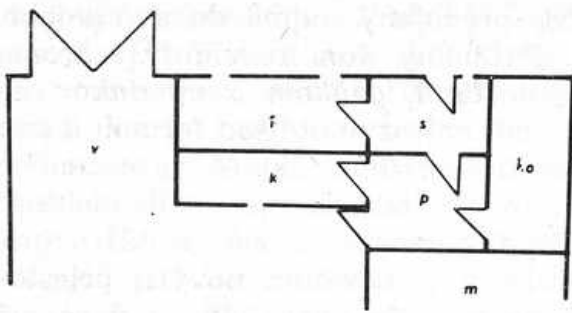
Obr 16

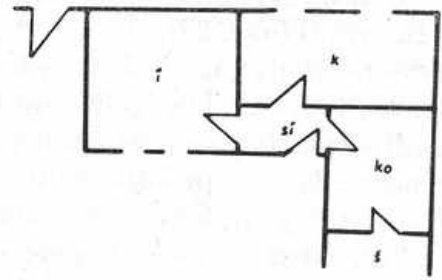
Obr 17

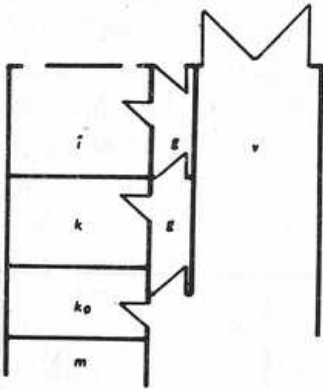
Obr 18

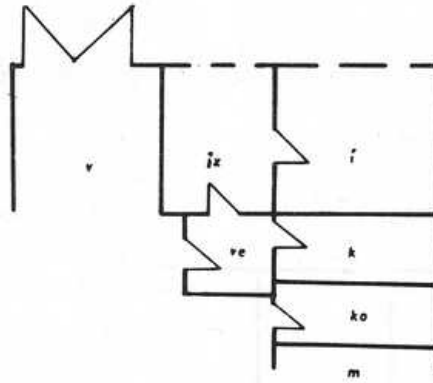
Obr 19

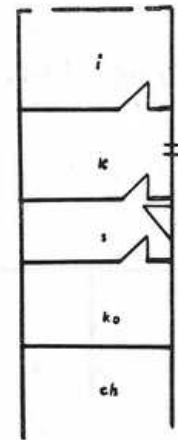
Obr 20

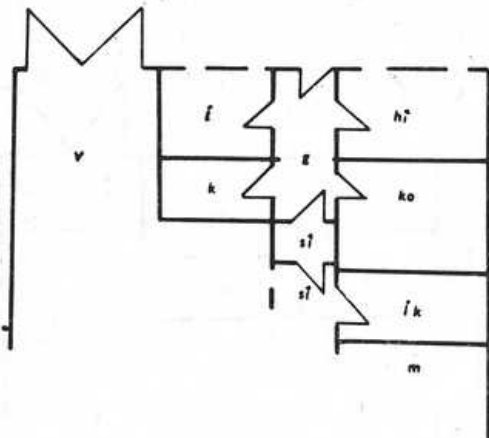
Obr 21

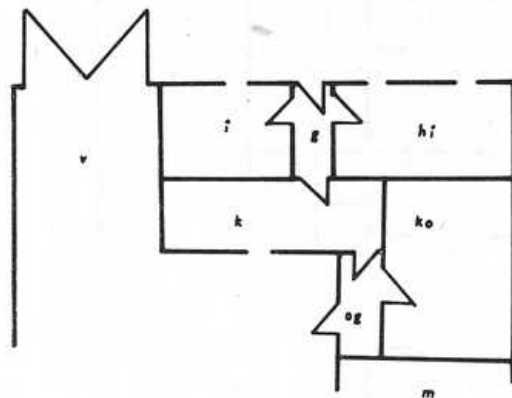
Obr 22

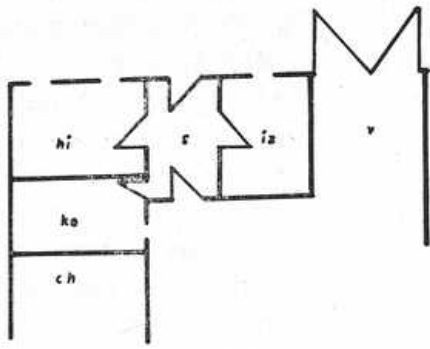
Obr 23

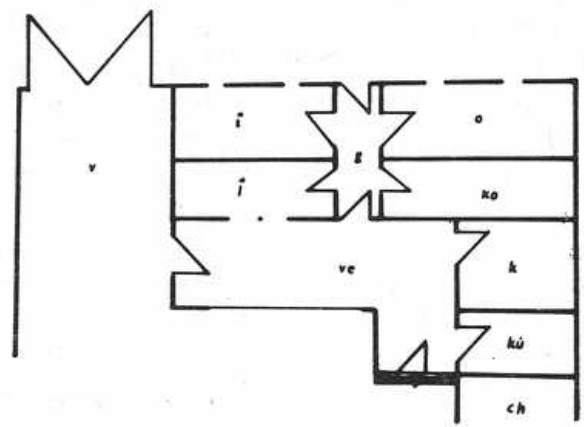
Obr 24

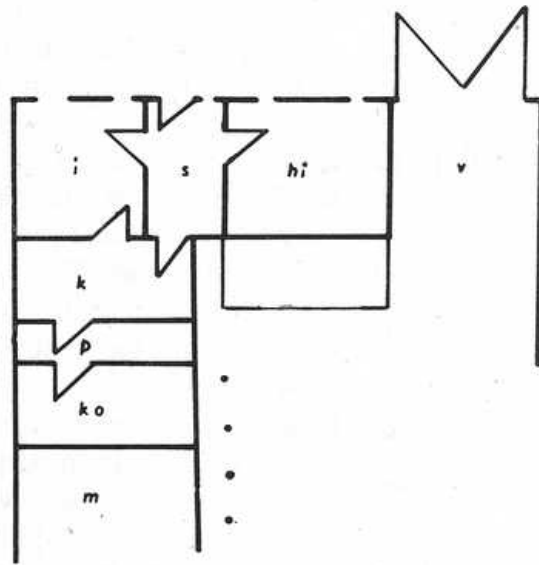
Obr 25

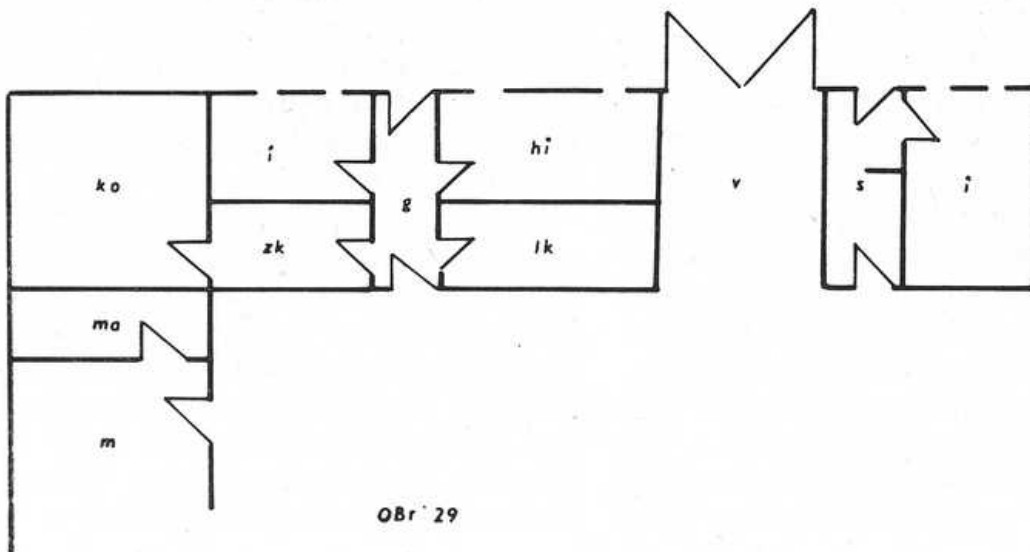
Obr 26

Obr 27

Obr 28

Obr 29

Rozdiely medzi dispozičným vývojom domu v Borskom Petri a v Kosticiach sú zrejmé. Spôsobené sú predovšetkým odlišným spôsobom delby nemovitého majetku a rozdielnou sociálnou štruktúrou oboch obcí. V Kosticiach je podstatne väčšia rozvinutosť pôdorysu domu a zároveň existuje veľké množstvo jeho dispozičných foriem. Borský Peter charakterizuje menšia rozvinutosť domu a väčšia jednotnosť jednotlivých vývojových pôdorysných typov. Vplyvom kultúrnej a sociálnej retardácie sa tu zachovali niektoré staršie vývinové formy.

Pre obe obce je príznačná skutočnosť, že vývojové pôdorysné formy domu obývané v určitej dobe určitou sociálnou skupinou stávajú sa po určitom čase obydlím chudobnejších vrstiev. Bohatšie vrstvy prechádzajú na rozvinutejšie pôdorysné typy. Rozdiel medzi skúmanými lokalitami spočíva v tom, že v Borskom Petri v polovici 20. storočia najrozvinutejšie typy domu už neboli obývané iba sedliakmi a bohatými remeselníkmi. Napriek tomu v Kosticiach určité typy domu boli až do svojho zániku obývané iba najbohatšími vrstvami. Pre druhú polovicu 19. storočia a pre prvú polovicu 20. storočia je pre obe obce spoločný iba trojdielny komorový typ domu.

Priamy vplyv dedičskoprávných predpisov a zvyklostí sa prejavoval vo sfére rezidenčného usídlenia jednotlivých generácií v dome, resp. vo sfére bývania najstaršej generácie. V Kosticiach sa v púllánických a v časti štvrtlánických domov budovali *výminky*, ktoré slúžili na rezidenčné osamostatnenie odstupujúceho gazdovského páru. U *púllánikov* sa skladali z izby a *síne*. Situované boli do ulice po šírke domu, od ostatných obytných miestností boli oddelené väčšinou prejazdom (obr. 29). U *štvrtlánikov* sa skladali iba z izby. Situované boli buď po šírke domu, nad-

väzujúc na ostatné obytné miestnosti, alebo na konci hospodárskeho traktu.

Po druhej svetovej vojne sa *výminky* stavali aj pri domoch vilového typu, a to prevažne smerom do dvora. U domov postavených pred rokom 1950 sa na výminky prestavovali budovy hospodárskeho traktu. Skladali sa obyčajne už z viacerých miestností, minimálne z kuchyne, „ložnice“ a komory. U domov postavených v sedemdesiatych rokoch 20. storočia sa už nebudovali, tieto domy sú obývané prevažne mladými rodinami. Až budúcnosť ukáže, či tento sociálny jav zanikne, alebo sa v modifikovanej forme udrží do budúcnosti.

Rozdiely existujú aj v spôsobe bývania v oboch skúmaných lokalitách. Boli spôsobené odlišným dispozičným riešením domov, odlišnými typmi kúrenísk, odlišnou zástavbou obce, odlišným spôsobom získavania obživy a životnou úrovňou a pod. Nás však zaujímajú odlišnosti spôsobené spolužitím generácií v dome. Tu sa bezprostredne prejavuje spôsob delby nemovitého majetku, pretože priamo ovplyvňuje rezidenčné usadzovanie sa jednotlivých generačných rodín a ich vzájomné vzťahy.

Spôsob bývania prešiel v priestore a čase veľkým vývojom, uskutočnili sa mnohé kvalitatívne zmeny. Tieto premeny sa najvýraznejšie prejavili práve v 20. storočí, preto zároveň s mnohými vývojovými typmi domov existuje aj niekoľko vývojových foriem spôsobu bývania. Ale práve v spolužití jednotlivých generácií v byte sa v oboch skúmaných lokalitách prejavili tieto najmenej výrazne.

Borský Peter charakterizovala v minulosti relatívna jednotnosť v spôsobe bývania jeho obyvateľov, ktorá vyplývala z malých sociálnych rozdielov. Rozdiely boli predovšetkým v dobe vytvárania svetlej teplej kuchyne a vyčleňovania reprezentačnej „parádnej“ izby. U *sedlakov* to bola prevažne druhá polovica 19. storočia, u chudobných vrs-

tiev až začiatok 20. storočia. Sedliacke rodiny, ktoré vlastnili maštale a stodoly situované v humnách, využívali ich okrem hospodárskych prác aj na obývanie, v lete aj na spánok. Najmä ich mužská časť tu trávil väčšiu časť dňa. Nesedliacke obyvateľstvo, ktoré nemalo v humnách hospodárske budovy, viac obývalo domy a dvory.

I keď v Borskom Petri bola vždy tendencia čo najskôr po sobášii sa rezidenčne osamostatniť, vzhľadom k zlej hospodárskej situácii sa to každému nepodarilo. Preto podľa vzťahu jednotlivých generačných rodín v minulosti vo sfére bývania môžeme Petranov rozdeliť na dve hlavné skupiny — rodiny so starými rodičmi a rodiny bez nich. Keďže prakticky do konca 19. storočia vytvárala jedinou obytnú miestnosť izba, v prípade spoločného súžitia viacerých rodín v dome všetci bývali v nej. Ak bol dom i usadlosť už v rukách mladého hospodára, rodičia mali často podradné postavenie, ktoré sa prejavovalo aj vo sfére bývania, predovšetkým v priestore na spanie. Často bývali vytlačení mladým gazdovským párom z postele konča pece, v ktorej hospodár spával. Rodičia spávali potom na podradnejších lôžkach, ako boli lavice (*fološ*) a pod.

V spôsobe bývania obyvateľov Kostíc sa prejavovala ich sociálna rozvrstvenosť. Záviselo to predovšetkým od množstva dispozičných typov domu. Rozdiely, ktoré z nich vyplývali, sa neprejavovali len medzi *sedlákmi* a chalupníkmi, ale aj navzájom medzi jednotlivými vrstvami sedliakov a chalupníkov. Odlišné postavenie mali tiež remeselníci a v 20. storočí aj kvalifikovaní železničari. Medzi sociálnymi vrstvami obyvateľov Kostíc badať v spôsobe bývania výrazný sociálny posun v existencii určitých kultúrnych javov. Výrazne sa to prejavuje vo sfére bývania. Mnohé javy, ktoré v sedliackych rodinách zanikli na prelome storočia alebo ešte skôr, u chudobnejších vrstiev sa udržali

dlho do 20. storočia. Mnohé už prežívajúce javy sa udržali práve u sedliakov. Okrem rozdielov vo využití domu, vyplývajúcich z odlišnej domovej dispozície, je pre sedliakov, najmä pre mužov, charakteristické väčšie využívanie hospodárskych priestorov (predovšetkým maštali), v zime aj na spánok.

V Kosticiach žili v dome rodičia spolu s rodinou mladého hospodára. U sedliackych rodín bývali vo výminke, ktorá sa u *púllánikov* skladala z dvoch miestností. Bola to vlastne samostatná rezidenčná jednotka. Starí ľudia v týchto rodinách bývali oddelene, samostatne sa stravovali a čiastočne aj hospodárili. U *štvrtlánikov*, bohatších remeselníkov a chalupníkov bola pre nich vyhradená jedna miestnosť, väčšinou *izbétka*. To, či sa starí rodičia s hospodárovou rodinou stravovali a spolu hospodárili, záviselo od rodinných vzťahov. U najchudobnejších bývali všetky generácie spolu v jednej izbe. V prvej polovici 20. storočia v súvislosti s rastom životnej úrovne a tým aj zlepšovaním bytových podmienok sa aj u týchto rodín prejavuje úsilie vyčleniť pre starých rodičov osobitnú miestnosť aspoň na noc.

Rozdiely v spôsobe bývania boli teda medzi oboma obcami v druhej polovici 19. a v prvej polovici 20. storočia dosť výrazné. V Borskom Petri na rozdiel od Kostíc nemožno tento schematicky rozdeliť podľa sociálnych skupín, pretože sociálne rozdiely tu boli menšie. V Kosticiach sa viac obývali hospodárske priestory, predovšetkým maštale. Mládenci tu pri nedostatku miesta spávali v komore, čo sa v slovenskej obci nestávalo. Najväčšie rozdiely však boli v rezidenčnom usídlení jednotlivých generácií a ich vzťahoch vo sfére bývania.

I keď sa spôsob bývania v súčasnosti oproti tradičnému v mnohom zmenil, v oblasti súžitia generácií rozdiely medzi Borským Petrom a Kosticami naďalej pretrvávajú, i keď už nie sú také markantné ako v minulosti. V Borskom

Petri je u strednej a mladšej vekovej skupiny výrazný trend rezidenčne sa osamostatniť čo možno najskôr po svadbe. Preto mladé rodiny žijú prevažne oddelene od rodičov, prípadne považujú spoločné bývanie za dočasné. Príslušníci strednej generácie častejšie bývajú so svojimi rodičmi. V niektorých prípadoch vznikol kvalitatívne nový jav, ktorý sa v obci predtým nevyskytoval. Letné kuchyne sú v niektorých prípadoch celoročne obývané starými ľuďmi, často dochádza k tomu, že letnú kuchyňu obývajú iba počas dňa alebo trvale v lete.

V Kosticiach sa spoločné bývanie viacerých generácií a výmenok obývaný starými ľuďmi vyskytuje dodnes, i keď zďaleka nie tak často ako v minulosti. V dôsledku zlepšenia stavebných možností a odchodu mladých ľudí do miest žije aj tu veľa starých ľudí osamelo. Pokiaľ starí ľudia bývajú v dome spolu s rodinou detí, obyčajne s nimi žijú po celý deň zväčša v kuchyni a spolu s nimi sa aj stravujú. Do *výminky* chodia iba prespávať, prípadne tam trávia večery. Starí ľudia, ktorí obývajú *výmin-*

ky postavené do hĺbky dvora, žijú oddelene od rodín detí. Či žijú čiastočne spolu alebo nie a či sa spoločne stravujú, závisí od vzťahov medzi nimi. Celkove však život oboch rodín prebieha oddelene.

V súčasnosti sa názory obyvateľov oboch obcí na súžitie generácií v byte čoraz viac prikláňajú k oddelenému bývaniu. Len veľmi málo mladých rodín považuje spoločné súžitie s rodičmi za trvalý stav. Tento trend dokazujú aj výsledky dotazníkového výskumu, uskutočneného vo februári 1981 (pozri tabuľky).

Cieľom nášho príspevku bolo ukázať, nakoľko rozdielne dedičskoprávne predpisy a zvyklosti v minulosti a predovšetkým z nich vyplývajúca sociálna diferenciácia vplývali na diferencie v staviteľstve a spôsobe bývania oboch obcí na moravsko-slovenskom pomedzí. Pri triedení a typologizácii materiálu sa nedalo vyhnúť určitej schematizácii, pretože pri vytváraní týchto rozdielov sa podieľalo niekoľko objektívnych aj subjektívnych príčin, ktorých presný podiel sa nedá určiť úplne.

POZNÁMKY

- 1 PROCHÁZKA, V.: Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století. Praha 1963, s. 453.
- 2 REBRO, K.: Právny vzťah poddaného k urbárskej usadlosti v druhej polovici 18. storočia na Slovensku. Právnické štúdie 13, 1963, s. 633.
- 3 Tamtiež, s. 634.
- 4 REBRO, K.: Dedičské právo k urbárskej usadlosti od 18. storočia do buržoáznej revolúcie na Slovensku. Právněhistorické studie 10, 1964, s. 60.
- 5 Jeden informátor spomínal, že žil niekoľko rokov so svojou rodinou u rodičov, pričom v trojpriestorovom dome žili ešte dve rodiny ženatých bratov.
- 6 PROCHÁZKA, V.: c. d., s. 459.
- 7 Tamtiež, s. 461.
- 8 Podľa veľmi nejasných údajov informátorov vraj sedláci kedysi obývali prvý

dom v spoločnom dvore. V minulom storočí však situácia bola už iná.

- 9 Podľa niektorých starších informátorov sa do začiatku 20. storočia vyskytoval v obci trojdielny dom chlievového typu (obr. 5). Išlo zrejme o typ, ktorý vznikol ekonomickou a sociálnou retardáciou. Informácie sú však natoľko nejasné, že až na základe výskumu staviteľstva v okolitých lokalitách sa bude dať dokázať existencia tohto pôdorysného typu ľudového domu.
- 10 Typológia dispozičných foriem domu je tvorená podľa typu obytnej časti. Obytné miestnosti, ktoré vznikli prestavbou hospodárskych priestorov v dvorovom trakte, sme nebrali do úvahy. Vzniklo by totiž neprehľadné množstvo rôznych individuálnych, ťažko zatrieditelných variantov.

Резюме

Важным фактором, который влиял на развитие сельского зодчества, были наследственно-правовые обычаи при разделе семейного недвижимого имущества. Они обуславливали формы семьи и социальную структуру деревни, что воздействовало на организацию ее заселения и на расположение домов. Для исследования этих вопросов подходящей областью является моравско-словацкая контактная зона, поскольку в чешских землях был принят иной способ раздела семейного недвижимого имущества, чем в Словакии или же в Венгрии.

Упомянутую проблематику мы изучали в деревне Борски-Петер на Загорье в районе Сеница и в деревне Костице на Подлужье в районе Бржецлав. Оба местонахождения имеют некоторые общие формальные признаки. Отличаются своим положением, плодородием почвы, способом хозяйствования и занятия жителей, экономико-социальным уровнем и этническим происхождением населения. Различались они также и социальной структурой. В Костице социальные различия были гораздо отчетливее, чем в дер. Борски-Петер.

При сравнении этих деревень автора прежде всего интересовал вопрос, в какой степени различные наследственно-правовые обычаи обусловили возникновение дифференций и локальных специфик. Суть различий в разделе семейного недвижимого имущества состояла в том, что в д. Борски-Петер еще во второй половине 19 века имущество делилось путем реального раздела среди всех наследников, обычно уже после смерти хозяина. Различия в долях наследования возникали лишь при разделе по завещанию. В противоположность этому, в д. Костице все наследовал один наследник, который обязан был выплатить осталь-

ным родственникам их долю. Родители доживали в соответствии с договором, заключенном при разделе („выменок“), причем новый хозяин должен был кормить их до смерти.

Приведенные различия в разделе недвижимого имущества и вытекающие из них различия в социальной структуре обусловили и различия в организации заселения обеих деревень. Для Костице характерна совместная локализация представителей одинаковой социальной группы в определенной части деревни, чего не было в д. Борски-Петер, где люди до начала 20 века почти без исключения жили в общих дворах. Способ раздела имущества обуславливал центральное поселение отдельных поколений и их взаимные отношения, которые, совместно с социальными различиями, оказывали большое влияние прежде всего на расположение домов и быт. При определенной схематизации и упрощении фактов можно утверждать, что каждый социальный слой в определенный период населял дома определенного типа развития. В д. Борски-Петер различия между отдельными типами домов не были большими, развитие происходило с большим единообразием. В Костице были очень большие различия между типами домов в плане, принадлежавшими различным социальным группам. В моравской деревне планировка дома была более развитой по сравнению со словацкой, что было вызвано существованием „выменков“ и более высоким социально-экономическим уровнем.

В способе организации жилища различия обусловлены, кроме различного расположения дома, прежде всего различными отношениями между поколениями в сфере центрального поселения отдельных поколений.

Slovenský národopis

Casopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 30, 1982, číslo 2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie
PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., doc. PhDr. Emília
Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová,
CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr.
Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek,
CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc.
PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr.
Viera Nosáľová, CSc., PhDr. Adam Pranda,
CSc., doc. PhDr. Antonín Robek, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma
PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1982

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 30, 1982, № 2

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Вера
Гаšпарикова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 30, 1982. Nr. 2. Erscheint viermal
im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Viera Gašpariková

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 30, 1982, No 2

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences.

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Viera Gašpariková

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Anné 30, 1982, No. 2

Paraît quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Viera Gašpariková

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

